

Regős Franciska

A WTO KÖRNYEZETTEL KAPCSOLATOS ÜGYEI

BEVEZETŐ

Napjaink egyik égető problémája a környezetünk megóvásának kérdése. A gazdasági növekedés és a természetes környezet védelme szükségszerűen kerül konfliktusba, amit a fenntartható fejlődés gondolata is próbál áthidalni. Az egyre csökkenő természetes erőforrások és bizonyos, kihalással fenyegetett állatfajok számának megnövekedése intő jel. Az első nemzetközi szerződések leginkább az állatok védelmével kapcsolatban fogalmaztak meg rendelkezéseket, főként gazdasági célból. Az elmúlt évtizedekben számos, környezetvédelmet érintő jogszabályt vezettek be az államok. A kereskedelmi célokat sokszor nehéz összeegyeztetni a környezetvédelmi célkitűzésekkel. Így felmerül a kérdés, hogy milyen a környezetvédelem és a kereskedelem és kapcsolata: támogatják egymást vagy a kereskedelem liberalizációja éppen, hogy ellentétes a környezetvédelemmel? ¹ Igazolhatnak környezetvédelmi célok bizonyos kereskedelmi intézkedések bevezetését, ami hátrányosan érinti más államok érdekeit? Milyen szerepet játszik a nemzetközi környezetvédelmi jog a GATT rendelkezéseinek értelmezésében és alkalmazásában? Ezek a kérdések a WTO vitarendezési mechanizmusa elé vitt ügyekben több alkalommal is felmerültek, így célszerű ezek vizsgálata. Jelen tanulmány a WTO vitarendezési mechanizmusának rövid bemutatását követően ismerteti a releváns ügyeket: az újrafeldolgozott benzin, a marha hormonok és végül a garnélarák-teknős esetekben hozott döntéseket.

¹ DALY, Herman E.: *From Adjustment to Sustainable Development, the Obstacle of Free Trade*, *Loyola of Los Angeles International and Comparative Law Review*, Vol. 15, No. 1., 1992, 43.

A WTO

A WTO létrejötte

A GATT átalakulásával 1995-ben létrejött a WTO, ami a nemzetközi kereskedelem egyik legnagyobb reformját jelentette.² A WTO létrehozásával a többoldalú kereskedelmi rendszer immáron nyert egy hivatalos nemzetközi szervezetet.³ A WTO a nemzetek közötti kereskedelem szabályaival foglalkozik, ennek keretében kereskedelmi egyezményeket dolgoz ki, betartatja és ellenőrzi azokat, végül a felmerülő viták feloldásában is fontos szerepet játszik.⁴

Vitarendezés

A WTO szerves részét képezi egy kötelező vitarendező mechanizmus, amit a Vitarendezési Egyetértés állított fel (*Understanding on Rules and Procedures Governing the Settlement of Disputes*, DSU). E vitarendezési mechanizmus biztosít lehetőséget a kereskedelmi, illetve a WTO szabályainak megsértésével kapcsolatban felmerülő viták rendezésére. A WTO egyik legnagyobb vívmánya a Vitákat Rendező Testület (*Dispute Settlement Body*, DSB) megszilárdításához köthető, melynek határozata kötelező erővel bír.⁵ Ha az államok között jogvita alakul ki, panaszt nyújthatnak be és kártérítést követelhetnek. Ebben az esetben először konzultációt kezdeményezhetnek azzal a céllal, hogy kölcsönös megoldást találjanak.⁶ Amennyiben ez nem vezet eredményre, a panaszt benyújtó fél kérheti vizsgálóbizottság (panel) felállítását állásfoglalás érdekében.⁷ Ez a gyakorlatban egy döntőbíróóság összehívását jelenti.⁸ A vizsgálóbizottság elkészíti jelentését a DSB számára, amelyet bizonyos határidőn belül tartott ülésen fogad el, kivéve, ha a vitában résztvevő bármelyik fél fellebbezéssel él. Mind a

² WTO: History of the Multilateral Trading System, https://www.wto.org/english/thewto_e/history_e/history_e.htm

³ MARCEAU, Gabrielle: *A History of Law and Lawyers in the GATT/WTO: The Development of the Rule of Law in the Multilateral Trading System*, Cambridge, Cambridge University Press, 2015, 4.

⁴ SIMAY Attila Endre: Bírói testület nélkül maradt nemzetközi kereskedelmi jog, *Glossa Iuridica*, VII. évf. 2020/1–2, 367.

⁵ IGLER, Wolfgang: Az Európai Unió és a Kereskedelmi Világszervezet, *Európai Parlament, Ismertető az Európai Unióról*, 09-2022, <https://www.europarl.europa.eu/factsheets/hu/sheet/161/az-europai-unio-es-a-kereskedelmi-vilagszervezet>

⁶ 1998. évi IX. törvény az Általános Vám- és Kereskedelmi Egyezmény (GATT) keretében kialakított, a Kereskedelmi Világszervezetet létrehozó Marrakesh-i Egyezmény és mellékleteinek kihirdetéséről, 2. Melléklet, 4. cikk 3. pont

⁷ Uo. 2. Melléklet, 4. cikk 7. pont

⁸ GEORGE, Susan: *A WTO. Korlátlan világkerkedelem vagy szolidáris globalizáció?* Budapest, Napvilágkiadó, 2003, 35.

vizsgálóbizottság mind a Fellebbezési Testület jelentésében felszólítja a jogsértő felet megfelelő intézkedések meghozatalára a kötelezettségek betartása érdekében,⁹ amit, ha bizonyos határidőn belül nem teljesít, akkor a DSB dönt arról, hogy a sértett állam milyen mértékű szankciókat alkalmazhat a jogsértővel szemben.¹⁰ A vitarendezés végén egy kötelező erejű, végrehajtandó határozat születik.¹¹

A Vitarendezési Egyetértés tartalmaz utalást a nemzetközi jog szabályaira is, még hozzá az egyezmények értelmezésével kapcsolatban. A III. cikk 2. pontja szerint „az egyezmények rendelkezéseit tisztázza a nemzetközi közjog értelmezésének szokásos szabályai”. Ez azt jelenti, hogy a WTO egyezményeket nem lehet a nemzetközi közjogtól elszigetelten értelmezni.¹² Stephens rávilágít, hogy a nemzetközi környezetvédelmi jog szabályai nagyobb relevanciával bírhatnak a jogvitákban, mint az első látásra tűnik.¹³

Környezetvédelmi rendelkezések

A WTO tekintettel van a környezetvédelemben bekövetkező változásokra is. Ennek jele, hogy a létrehozó egyezmény magában foglalja a fenntartható fejlődés elvét: »Az Egyezményben részt vevő Felek elismerve, hogy kereskedelmi és gazdasági törekvéseik terén kapcsolataikat az életszínvonal emelése, a teljes foglalkoztatottság és a reáljövedelem és valós kereslet nagy és kitartóan növekvő volumenének biztosítása, az áruk és szolgáltatások előállításának és kereskedelmének növelése érdekében kell alakítaniuk, miközben lehetővé teszik a világ erőforrásainak optimális használatát összhangban a fenntartható fejlődés céljával, kívánva mind a környezet védelmét és megóvását, mind az ezt szolgáló eszközök erősítését oly módon, ami megfelel igényeiknek és aggályaiknak a gazdasági fejlődés különböző szintjein.«¹⁴ A WTO joggyakorlatának a nemzetközi környezetvédelmi jogra gyakorolt hatása azonban azoknál a jogeseteknél kezdődik, melyek a GATT alóli 'környezetvédelmi mentességekkel' foglalkozik.¹⁵ A WTO két kulcsalapelve, amik a diszkrimináció tilalmával kapcsolatosak, a

⁹ 1998. évi IX. törvény 19. cikk

¹⁰ GEORGE: *A WTO*, 36.

¹¹ CSÁKI György: *Nemzetközi gazdaságtan*, Budapest, Napvilág Kiadó, 2017, 125.

¹² WTO: United States – Standards for Reformulated and Conventional Gasoline, Report of the Appellate Body, WT/DS/AB/R, AB-1996-1, 17.

¹³ STEPHENS, Tim: *Multiple International Courts and the 'Fragmentation' of International Environmental Law*, *Australian Year Book of International Law*, Vol. 25, 2006, 254.

¹⁴ 1998. évi IX. törvény, preambulium

¹⁵ STEPHENS: *Multiple International Courts*, 254.

legnagyobb kedvezményes elbánás elve¹⁶ és a nemzeti elbánás elve.¹⁷ Ezek együttesen korlátozzák azokat a körülményeket, melyekben a tagállamok kereskedelmi korlátozásokat vezethetnek be. A GATT XX. cikke azonban megfogalmaz bizonyos kivételeket az anyagi kötelezettségek alól, tekintettel azok belpolitikai jelentőségére.¹⁸ A kivételek lehetőséget teremtenek a tagállamoknak nem gazdasági célú korlátozások bevezetésére. A GATT alapvetően az áruk kereskedelmével foglalkozik, a környezet nem kap különösebben nagy figyelmet az egyezményben. A GATT XX. cikkében megjelenő kivételek között azonban megjelennek környezetvédelmi jellegű rendelkezések is.

A XX. cikk alkalmazása kétlépcsős, a bevezető ('*chapeau*') részben szerepel egy általános feltétel, majd ezt követően, az a)–j) pontokban a különös követelmények. A GATT XX. cikkre egy tagállam akkor hivatkozhat sikeresen, ha a cikk mindkét elemét teljesíti.¹⁹ Az általános feltétel kimondja, hogy az intézkedéseket tilos oly módon alkalmazni: i) amely önkényesen vagy indokolatlanul diszkriminatív olyan országok között, ahol ugyanazok a feltételek érvényesülnek; vagy ii) amely a nemzetközi kereskedelem rejtett korlátozása. A különös kivételi szabályok közül a b) és g) pont jelentenek számunkra relevanciát, ugyanis ezekben testesülnek meg a környezetvédelmi szempontok.

A b) pont az emberi, állati, és növényi egészség, megóvása érdekében ad lehetőséget tagállami intézkedések kimentésére. A kivételekkel így például igazolhatóvá válik egymással versengő termékek közti, belső adózásbeli különbségek igazolása, feltéve, ha az a b) pont értelmében szükséges az emberi, állati és növényi egészség megóvása miatt. A legkiterjedtebb gyakorlata a b) pontnak van. Ehhez három feltételt meglétét kell alátámasztania az erre hivatkozó államnak: egyrészt a bevezetett intézkedés céljának alkalmasnak kell lennie az emberi, állati, és növényi egészség megóvására. Másrészt az intézkedésnek szükségesnek kell

¹⁶ GATT 1994 I. cikk szerint minden előnyt és kedvezményt, amit egy tagállam biztosít egy másiknak, minden más tagállam számára is meg kell adnia.

¹⁷ GATT 1994 III. cikk, 4. pontja szerint a hazai és a külföldi termékek között nem tehetnek különbséget, az exportált termék esetén alkalmazott eljárás nem lehet kedvezőtlenebb, mint amit a hasonló belföldi termékek élveznek.

¹⁸ KHOUL, Autar Krishen: *Guide to the WTO and GATT: Economics, Law and Politics*, New Delhi, Springer, 2018, 342.

¹⁹ Először meg kell vizsgálni, hogy a kérdéses intézkedést igazolja-e a XX. cikk a)–j) pontokban foglalt valamelyik kivétel. Ezt követően meg kell nézni, hogy a GATT XX. cikk bevezető, '*Chapeau*' részében megjelenő általános követelményeknek is megfelel-e.

lennie az előbbi cél eléréséhez.²⁰ Harmadrészt a XX. cikk bevezető részével összhangban kell lennie.²¹

A XX. cikk g) pontja a kimerülés veszélyével fenyegető természeti erőforrások megőrzése céljából engedi a tagállamoknak, hogy korlátozó intézkedéseket hozzanak. Ennél a pontnál is több feltétel teljesülése szükséges: i) az intézkedés kimerülő természetes erőforrással kapcsolatos; ii) ezek az intézkedések előbbi erőforrások megőrzéséhez szükségesek; iii) az intézkedések a hazai termelés vagy fogyasztás korlátozásával együtt hatékonyak; iv) az intézkedések megfelelnek a XX. cikk bevezetőjének. Horváthy szerint a kivételre való hivatkozás bizonytalan talajt jelent egy állam számára, tekintve, hogy a gyakorlat nem tartalmaz részletes iránymutatást a cikk alkalmazásával kapcsolatban.²² Steinberg felhívja a figyelmet, hogy kérdéses például az, hogy az adott kimeríthető természetes erőforrásnak a kivételre hivatkozó állam joghatósága alá kell-e tartoznia.²³ Waincymer szintén homályosnak tartja a rendelkezést és a cikk több problémáját azonosította. Így például kérdéses, hogy a 'kapcsolatnak' milyen közelinek kell lennie, mi van, ha az adott intézkedés több célt szolgált, illetve mi a helyzet akkor, ha közvetetten kapcsolódik a kitűzött célhoz?²⁴ Az újraelőállított benzin ügy lehetőséget teremtett ezeknek a problémáknak a tisztázására, azonban a Fellebbezési Tanács inkább konszenzusos vitarendezésre törekedett a bírósági kreativitás helyett.²⁵ Nincs tehát könnyű feladata annak a tagállamnak, amely sikeresen kíván hivatkozni erre a kivételre. Több feltételnek kell megfelelnie, melyeket a valóságban nehéz bizonyítani.²⁶ Másrészről a kivételek szűken biztosítanak fellépési lehetőséget az olyan termelési módszerekkel szemben, melyek környezetvédelmi szempontból nem nevezhetők a legjobb választásnak.²⁷

²⁰ WTO: United States – Standards for Reformulated and Conventional Gasoline, Report of the Panel, WT/DS2/R, AB-1996-1, 17.

²¹ KHOUL: *Guide to the WTO*, 345.

²² HORVÁTHY Balázs: Környezeti érdek kontra globális kereskedelmi jog – Észrevételek Kanada, Norvégia és az EU újabb vitájához, *Külgazdaság*, LV. évf., 2011/1–2., 26.

²³ STEINBERG, Richard H.: *Judicial Lawmaking at the WTO: Discursive, Constitutional, and Political Constraints*, *The American Journal of International Law*, Vol. 98, No. 2, 2004, 252.

²⁴ WAINCYMER, Jeffrey: Reformulated Gasoline under Reformulated WTO Dispute Settlement Procedures: Pulling Pandora out of a Chapeau, *Michigan Journal of International Law*, Vol. 18, No. 1, 1996, 157.

²⁵ Uo., 157.

²⁶ KHOUL: *Guide to the WTO*, 350.

²⁷ HORVÁTHY: *Környezeti érdek* 19.

KÖRNYEZETTEL KAPCSOLATOS ÜGYEK

Az újrafeldolgozott benzin ügy

Az ügy háttere

A WTO megalakulása után az első, környezetvédelmi szempontból jelentős jogeset az újraelőállított benzin ügy volt. A jogvita az USA által bevezetett benzinimporttal szembeni hátrányos megkülönböztetéssel volt kapcsolatos.

A Tiszta Levegő Törvény (*Clean Air Act of 1990*) végrehajtása érdekében az USA két programot hozott létre a benzin okozta levegőszennyezés csökkentése érdekében. Az egyik program előírta a finomítóknak, hogy a legszennyezettebb területeken csak újraelőállított benzint értékesíthetnek és egyúttal megtiltotta a hagyományos benzin árusítását. A másik program keretében az USA minden más területén lehetővé tette a hagyományos benzin értékesítését is. Ezek a szabályok nemcsak a finomítókra, de az importálókra is vonatkoztak.²⁸ A Benzinszabályok (*Gasoline Rule*) kötelezték a finomítókat, hogy hozzanak létre egy egyéni alapszintet, ami az 1990-ben előállított benzin minőségét jelezte. Míg a hazai finomítók ezt többféle módszer alkalmazásával is megállapíthatták, addig az importálók számára csak egyféle módszer állt rendelkezésre.²⁹ Az USA meghatározott egy törvényes alapszintet is, ami az 1990-es átlagminőséget jelentette. Abban az esetben, ha az importőr nem tudta a számára elérhető módszer alapján megállapítani az egyéni alapszintet, akkor a törvényes alapszintet kellett alkalmaznia.³⁰ A Benzinszabályok előírása szerint a hazai finomítóknak a hagyományos benzin minőségét olyan szinten kellett tartaniuk, ami az egyéni szintnél nem volt rosszabb. Az importálók azonban csak a törvényes alapszintet használhatták.

Az USA jogszabályozását Venezuela és Brazília is sérelmesnek találta, így 1995-ben panasszal éltek a WTO Vitarendezési Testületénél és kérték vizsgálóbizottság létrehozását. Az államok arra hivatkoztak, hogy az USA szigorúbb szabályokat határozott meg az importált benzinre, mint a hazaira. Véleményük szerint az USA jogszabályozása diszkriminatív volt, ami ellentétes a GATT szabályaival. Az USA intézkedéseinek jogszerűségének alátámasztásához a

²⁸ WTO Reformulated Gasoline, WT/DS2/AB/R, Ab-1996-1, 4., 2.13. §

²⁹ Uo., 5., 3. §

³⁰ Uo., 6., iii).

GATT XX. cikkben megjelenő kivételekre hivatkozott. A GATT XX. cikkének b) pontja az emberi, állati, növényi élet vagy egészség védelme miatt szükséges, míg a g) pont a kimerüléssel fenyegetett természetes erőforrások fenntartása érdekében tett intézkedéseket tekinti a GATT szabályai alóli kivételnek.

Döntés

A vizsgálóbizottság megállapította, hogy az USA jogszabályai diszkriminatív jellegűek voltak: a kivételek alkalmazásához szükséges feltételeket nem találta teljesültnak. Az USA a döntés ellen fellebbezéssel élt. A Fellebbezési Testület kicsit másképpen közelítette meg az ügyet, mint a vizsgálóbizottság és kimondta, hogy a GATT XX. kivételek közül a g) pontnak az USA intézkedései megfeleltek.

Figyelemre méltó, hogy a vizsgálóbizottság eljárása során megállapította, hogy a tiszta levegő értékkel rendelkező természetes erőforrás, ami kimeríthető, de mivel nem talált kapcsolatot az import szabályozása és a levegő minőségének javításának célja között, így úgy látta, hogy az intézkedések elsődlegesen nem a természetes erőforrások megőrzését célozták.³¹ A Fellebbezési Testület úgy vélte, hogy a vizsgálóbizottság itt hibát követett el, mert a szabályozás nem kizárólag az importra, de a hazai finomítókra is kiterjedt. Az intézkedés egészének a célját kellett vizsgálni.³² Végül megállapította, hogy az USA jogszabálya a g) pontnak megfeleltek. Ez azonban önmagában nem volt elegendő a kivétel alkalmazásához, hiszen a GATT XX. cikkének bevezető ('*chapeau*') részének is teljesülnie kellett, ami a kivételekkel való visszaélésnek támasztott akadályt. E szerint a XX. cikkben szereplő kivételeket nem lehet alkalmazni, ha az intézkedés indokolatlanul hátrányos vagy önkényes megkülönböztetés vagy a nemzetközi kereskedelem leplezett korlátozása.³³ Ennek elkerüléséhez az intézkedéseket ésszerű módon szükséges alkalmazni.³⁴ A Fellebbezési Tanács végül úgy találta, hogy az USA intézkedései indokolatlan hátrányos megkülönböztetést és a kereskedelem leplezett korlátozását jelentették a külföldi finomítókra nézve.³⁵

³¹ Uo., 14.

³² Kiss, Alexander – Shelton, Dinah: *Guide to International Environmental Law*, Leiden, Martinus Nijhoff Publisher, 2007, 245.

³³ Uo., 246.

³⁴ WTO Reformulated Gasoline WT/DS2/AB/R, Ab-1996-1, 22.

³⁵ Uo., 28.

A döntés összességében csalódást okozott a környezetvédők és a jogirodalom számára is. A Fellebbezési Testület, ugyanis inkább óvatos megközelítéssel élt, így például a g) pont alkalmazásával kapcsolatban nem adott részletes iránymutatást.³⁶ Strom szerint azzal az értelmezéssel, amit a Testület a XX. cikkkel kapcsolatban adott, megnehezíti az államok számára, hogy a környezetvédelmi kereskedelmi intézkedések megfeleljenek a szigorú követelményeknek.³⁷ Az ügy mindazonáltal jól demonstrálta a versengő igényeket, amit a kereskedelem és a környezetvédelem testesített meg. Az évek során megjelent az igény a szigorúbb környezetvédelmi szabályok bevezetésére, melyek végrehajtása a nemzetközi kereskedelmi rendszerre korlátozásokat jelenthet.³⁸

A marha hormonok ügy

Az ügy háttere

Az ügy hátterében az Európai Közösségek Egyes hormonális hatású anyagok állattenyésztésben történő felhasználásának tilalmáról szóló irányelvével volt kapcsolatos. A Tanács irányelve megtiltotta azoknak a hústermékeknek a forgalomba hozatalát és importját harmadik országokból, melyek hormonális vagy tiroosztikus hatású anyagokat tartalmaztak.³⁹ Ez alól megfogalmaztak bizonyos kivételeket is, olyan állatoktól származó húskészítményekre nézve, melyek esetében az állatoknak a hormonokat terápiás és tenyésztéstechnikai céllal adták be.⁴⁰ A rendelkezést az USA és Kanada is sérelmesnek találta, mivel az korlátozta vagy megtiltotta a hús és hústermék behozatalát az előbbi országokból, ami nem felelt meg a GATT III. és XI. cikkeinek, és az SPS Egyezmény⁴¹ 2., 3. és 5. cikkének, valamint a TBT Egyezmény⁴² 2. cikkének. Az USA és Kanada 1996-ban vitarendezés érdekében, kérte a vizsgálóbizottság felállítását.⁴³

³⁶ Waincymer: *Reformulated Gasoline*, 157.

³⁷ Strom, Torsten H.: Pouring Fuel on the Fire The WTO's Reformulated Gasoline Case, *Canadian Yearbook of International Law*, Vol. 34, 1997, 262.

³⁸ Calapai, Dominique M.: International Trade and Environmental Impact: The WTO Reformulated Gasoline Case, *Environmental Lawyer*, Vol. 3, No. 1, 1996, 231.

³⁹ A Tanács 96/22/EK irányelve 1996 április 29., 1–11. cikk

⁴⁰ WTO: EC Measures Concerning Meat and Meat Products (Hormones), Report of the Appellate Body, WT/DS26/AB/R; WT/DS48/AB/R, AB-1997-4, 3., 5.§

⁴¹ Sanitary and Phytosanitary Measures

⁴² Technical Barriers to Trade

⁴³ WTO: WT/DS26/AB/R; WT/DS48/AB/R, 1., 1.§

Döntés

A vizsgálóbizottság jelentésében megállapította, hogy az Európai Közösségek eljárása nem felelt meg az SPS Egyezmény rendelkezéseinek.⁴⁴ Az EK válaszul a Fellebbezési Testülethez fordult. Érvelésében arra hivatkozott, hogy a vizsgálóbizottság nem megfelelően értékelte a helyzetet: egyrészt az EK az egészségügyvédelem magas szintjének elérésére törekszik a hormonok használatából származó kockázatokkal kapcsolatban, másrészt nem vette kellően figyelembe a kérdéses hormonokból eredő kockázatokkal összefüggő tudományos bizonyítékokat, a harmadrészt az EK az elővigyázatosság elvét alkalmazva járt el.⁴⁵ Az EK érvelésének egyik lényeges pontját az elővigyázatosság elve jelentette. Az intézkedés indokolására az elővigyázatosságra támaszkodott: ez volt az, ami igazolta a marhából készült termékek importjára bevezetett tilalmat. Az elővigyázatosság elve befolyásolta a kockázatok értékelését, mivel tudományos bizonytalanság állt fenn a hormonok biztonságáról, ezért a hormonokat be kell tiltani, mert a bizonyítási teher elmozdul vagy mert az leszállítja a bizonyítás standardját.⁴⁶ Az EK intézkedései a marha hormonokra nézve így tulajdonképpen elővigyázatos lépés volt, az elővigyázatosság elvének megfelelően.⁴⁷ Álláspontja szerint az elővigyázatosság elve „a nemzetközi szokásjog általános szabálya, vagy legalábbis egy általános jogelv, ami nemcsak a kockázatok kezelésére, de azok értékelésére is vonatkozik.”⁴⁸ Ebből kifolyólag, az elővigyázatosság elve felülírja az SPS Egyezmény releváns rendelkezéseinek alkalmazását.⁴⁹ Az EK érvelését arra alapította, hogy a felek között a nemzetközi jog bármely releváns szabálya alkalmazandó a szerződések értelmezése során.⁵⁰ Mivel a hivatkozott rendelkezések nem írják elő, hogy milyen típusúnak kell lennie a kockázatértékelésnek, hanem csak meghatározzák a figyelembe veendő tényezőket, így a rendelkezések nem gátolják meg a tagállamokat, hogy óvatosan járjanak amikor tudományos bizonytalanság áll fenn, alkalmazva az elővigyázatosság elvét.⁵¹

⁴⁴ WTO: EC Measures Concerning Meat and Meat Products (Hormones), Complaint by the United States, WT/DS26/R/USA, 1997, 227, 9.1. § és WTO: EC Measures Concerning Meat and Meat Products (Hormones), Complaint by Canada, WT/DS48/R/CAN, 1997, 257., 9.1. §

⁴⁵ WTO: WT/DS26/AB/R; WT/DS48/AB/R, 6., 13.§

⁴⁶ Kazhadan, Daniel: Precautionary Pulp: "Pulp Mills" and the Evolving Dispute between International Tribunals over the Reach of the Precautionary Principle, *Ecology Law Quarterly*, Vol. 38, No. 2, 2011, 537.

⁴⁷ Stewart, Terence P – Johanson, David S.: The WTO Beef Hormone Dispute: An Analysis of the Appellate Body Decision, *U. C. Savis Journal of International Law and Policy*, Vol 5, No. 2, 1999, 230.

⁴⁸ WTO: WT/DS26/AB/R; WT/DS48/AB/R, 7., 16.§

⁴⁹ Uo., 7., 16.§

⁵⁰ Hughes, Layla: Limiting the Jurisdiction of Dispute Settlement Panels: the WTO Appellate Body Beef Hormone Decision, *Georgetown International Environmental Law Review*, Vol. 10, No. 3, 1998, 931.

⁵¹ WTO: WT/DS26/AB/R; WT/DS48/AB/R, 7., 16.§

Az USA elutasította azt a nézetet, hogy az elővigyázatosság elve a nemzetközi szokásjog része lenne, és azt inkább 'elővigyázatos megközelítésként' jellemezte, aminek tartalma kontextustól függően változik.⁵² Az elővigyázatosság, mint 'megközelítés' mellett Kanada is egyetértését fejezte ki, és az elővigyázatosságot a nemzetközi jog feltörekvőben lévő elvének nevezte, ami a Nemzetközi Bíróság Statútuma szerinti 'a művelt nemzetek által elismert általános jogelvvé' kristályosodhat a jövőben.⁵³ A panaszos felek szerint az Európai Közösségek az intézkedések elfogadása előtt nem mérték fel a kockázatokat, mint ahogyan azt az egyezmény is megkövetelte: az intézkedéseknek tudományos elveken és kockázatértékelésen kell alapulnia. Az intézkedések elegendő tudományos bizonyíték hiányában nem fenntarthatók.⁵⁴ Az USA érvelése szerint az elővigyázatosság elve nem keletkeztet kockázatértékelést, és egy elv nem képes elegendő bizonyítékot sem teremteni ott, ahol nincs.⁵⁵

A Fellebbezési Testület végül egyetértését fejezte ki az USA és Kanada álláspontjával, és megállapította, hogy az EK tudományos bizonyítékai elégtelenek bizonyultak az importtilalom igazolására, így inkább arra kötelezte a feleket, hogy magatartásukat az SPS Egyezményben lefektetett kockázatkezelésre vonatkozó kritériumokra alapítsák. Az államok jogosultak az egyoldalú megszorításokra addig, ameddig az tudományosan igazolt, azonban, ha nincs tudományos bizonyíték, az importtilalom alapja nem lehet a tudomány.⁵⁶

A Fellebbezési Testület szerint az elővigyázatosság nem bírálja felül az SPS egyezmény rendelkezéseit,⁵⁷ azaz nem igazolja az olyan intézkedések meghozatalát, melyek egyébként inkonzisztensek a tagállamok egyezményben lefektetett kötelezettségeivel. Azt viszont nem tagadta, hogy az SPS egyezmény 5.7 cikke, valamint a Preambuluma és a 3.3 cikk is tükrözi az elővigyázatosság elvét. Ezek elismerik a tagállamok jogát a saját, megfelelő szintű egészségügyi védelem felállításához, ami magasabb is lehet, mint amire a már létező iránymutatások, ajánlások, valamint szabályok utalnak. A felelősségtudatos kormányok gyakran óvatosságból, a megelőzést szem előtt tartva járnak el olyan esetekben, amikor visszafordíthatatlan kár kockázata fenyeget. Azonban az elővigyázatosság elve nyilvánvaló és egyértelmű szöveg hiányában nem mentesíti a Testületet, hogy a szerződés értelmezésének szokásos elveit (pl. nemzetközi szokásjogot) alkalmazza az SPS Egyezmény rendelkezéseinek

⁵² Uo., 17., 43.§

⁵³ Uo., 22., 60.§

⁵⁴ Uo., 17., 43.§

⁵⁵ Uo., 17., 43.§

⁵⁶ Kiss–Shelton: *Guide to*, 249.

⁵⁷ WTO: *WT/DS26/AB/R; WT/DS48/AB/R*, 46., 125.§

értelmezése során.⁵⁸ A Testület itt utalt a Bős-Nagymaros ügyre is, melyben a Nemzetközi Bíróság elutasította az elővigyázatosság elvének alkalmazását mint olyat, ami felülírja a nemzetközi szerződésből fakadó kötelezettségek teljesítését.⁵⁹ A Testület a Nemzetközi Bírósághoz hasonlóan járt el.

Az elővigyázatosság elvének helyzete vita tárgya a nemzetközi jogban. Míg vannak, akik szerint az elv a nemzetközi szokásjog általános elve, addig mások ezt nem ismerik el. A Testület döntését azzal indokolta, hogy nem lehet egyértelműen megállapítani, hogy a tagállamok széleskörben elismerik-e a az elővigyázatosság nemzetközi szokásjogi státuszát.⁶⁰ A Testület 'szükségtelennek' és 'meggondolatlanak' vélte, hogy állást foglaljon egy ilyen jellegű 'fontos' és 'absztrakt' kérdésben.⁶¹ Maga a Fellebbezési Testület tehát nem talált meggyőző bizonyítékot az elővigyázatosság elvének státuszával kapcsolatban és megjegyezte, hogy „legalábbis a környezetvédelmi jog területén kívül még mindig hiteles megfogalmazásra vár.”⁶² Kazhadan szerint ez a Fellebbezési Testület arra való utalásaként is értelmezhető, hogyha az elővigyázatosság nemzetközi szokásjog, akkor az inkább a nemzetközi környezetvédelmi jogon belülre igaz sem, mint más területre.⁶³ Ez azt is jelenti, hogy az elővigyázatosságnak lehet elvi státusza a nemzetközi környezetvédelmi jogon belül.⁶⁴

A marha hormonok ügyben, akárcsak a Bős-Nagymaros ítéletben, az elővigyázatosságra való hivatkozás ebben az esetben is sikertelennek bizonyult, és a Fellebbezési Testület sem ismerte el hivatalosan az elővigyázatosság elvét, mint a nemzetközi szokásjog általános szabályát vagy mint általános jogelvet.⁶⁵

⁵⁸ Uo., 46., 124.§

⁵⁹ Uo., 46., 123.§

⁶⁰ Uo., 45., 123.§

⁶¹ Uo., 45., 123.§

⁶² Uo., 45., 123.§

⁶³ Kazhadan: *Precautionary*, 537.

⁶⁴ Sirinskiene, Agne: The Status of Precautionary Principle: Moving Towards a Rule of Customary Law, *Jurisprudencija, University of Wrocław*, Vol. 118, No. 4, 2009, 352–353.

⁶⁵ Uo., 352–353.

A garnélarák-teknős ügy

A jogvita háttere

A jogirodalomban mérföldkőként is szamon tartott ügy⁶⁶ háttere import tilalommal és a tengeri teknősök megőrzésével volt kapcsolatos. A tengeri teknősök élőhelyét és életét az emberi tevékenység nagyban veszélyeztette. A tengeri teknősök keresettek a húsup, pánccéljuk és a tojásuk miatt, de közvetetten is áldozatai a garnélarákot halászó hajóknak. Az USA 1973-ban létrehozott egy jogszabályt (*Endangered Species Act of 1973*) bizonyos veszélyeztetett fajok védelme céljából. Ez a jogszabály tartalmazott egy listát, melyben öt veszélyeztetett tengeri teknős fajta is szerepelt. Ezeknek a CITES⁶⁷ által is védett teknős fajtáknak a megővására az USA a halászatra nézve először csak azokra a területekre vezetett be szabályozást, ahol a garnélarák halászat miatt a tengeri teknősök jelentős pusztulása következett be. Később ezt kiterjesztette minden területre, ahol a garnélarákok vonóhálós halászata tengeri teknősöket is érinthet.⁶⁸ A szabályozás megkövetelte az amerikai garnélarák halászhajóktól, hogy teknősök kizárására alkalmas eszközöket (*Turtle Excluder Devices*, TED) használjanak azokon a helyeken, ahol magas a tengeri teknősök előfordulása.

Később az USA tovább ment, és a kereskedelemre is követelményeket fogalmazott meg: egy 1989-ben hatályba lépő szabályozás megtiltotta az olyan garnélarákok importját, melyeket olyan kereskedelmi halászati technológiával fogtak, amik a tengeri teknősökre hátrányos hatást fejtenek ki.⁶⁹ Ez alól kivételt jelentettek azok az államok melyek rendelkeztek tanúsítvánnyal. Az USA kétféle tanúsítvány meglétét tette kötelezővé. Az USA egyrészt tanúsítványt adott azoknak az államoknak, melyek halászati környezete a garnélarák halászata során nem jelentett veszélyt a teknősökre.⁷⁰ Másrészt, tanúsítványt szerezhettek azok a halászattal foglalkozó országok, melyek szabályozása hasonló volt az USA szabályozásához és a teknősök nem szándékos halászatának aránya hasonló volt az USA adataihoz.⁷¹ Ez azt jelentette, hogy minden olyan ország, ahol a listában szereplő tengeri teknős fajták megtalálhatók a joghatósága alá

⁶⁶ Calster, Geert van – Prévost, Denise: *Research Handbook on Environment, Health and the WTO*, Cheltenham, Northampton, Edward Elgar Publishing, 2013, xix.

⁶⁷ Convention on International Trade in Endangered Species of Wild Fauna and Flora, 1973, Magyarországon kihirdette: a veszélyeztetett vadon élő állat- és növényfajok nemzetközi kereskedelméről szóló, az 1986. évi 15. törvényerejű rendelet

⁶⁸ WTO, United States-Import Prohibition of Certain Shrimp and Shrimp Products, WT/DS58/AB/R, AB-1998-4, 2., 2.§

⁶⁹ Uo., 2., 2.§

⁷⁰ Uo., 3., 3.§

⁷¹ Uo., 3., 4.§

tartozó területeken, és garnélarákok halászatával foglalkozott, az USA szabályozáshoz hasonló követelményeket kellett bevezetnie a halászáira nézve. A szabályozás szerint minden, USA-ba importált ráknak rendelkeznie kellett egy exportáló nyilatkozattal, ami bizonyította, hogy a garnélarákokat tanúsítvánnyal rendelkező országban, vagy olyan követelményeknek megfelelően halászták, ami nem érinti negatívan a tengeri teknősöket.⁷² Utóbbi egyfajta kivételt jelentett a tanúsítványok megszerzése alól. 1996-ban az USA Nemzetközi Kereskedelmi Bírósága kimondta, hogy a tanúsítvánnyal nem rendelkező országokból olyan garnélarák importálható, amit olyan manuális módszerekkel halásztak, amik nem okoztak sérelmet a tengeri teknősöknek.⁷³ A gyakorlatban, azonban a tanúsítvánnyal nem rendelkező országok számára az import tilalom alóli kivétel elérhetetlen volt. A garnélarákok importjával a tanúsítvány nélküli országok erős nehézségekbe ütköztek.

Az USA kereskedelmi korlátozását több ország is sérelmesnek tartotta. 1997-ben India, Malajzia, Pakisztán és Tájféld közös panasszal éltek az USA import szabályai ellen.

Az USA jogszerűnek vélt magatartásának alátámasztásához a GATT 1994 XX. cikkének b) és g) pontjaira hivatkozott. Ezek a cikkek kivételeket fogalmaztak meg a WTO kereskedelmi szabályai alól. A b) pont az emberi, állati, és növényi egészség, megóvása érdekében ad lehetőséget tagállami intézkedések kimentésére, míg a g) pont a kimerülés veszélyével fenyegető természeti erőforrások megőrzése céljából engedi a tagállamoknak, hogy korlátozó intézkedéseket hozzanak. A XX. cikk elején megjelenő, a cikkel való visszaélés, illetve az indokolatlan hátrányos megkülönböztetés tilalmát magában foglaló általános szabályt is kielégítettnek találta, mivel véleménye szerint az amerikai jogszabály ésszerűen tett különbséget az államok között, aminek alapja a tengeri teknősökre gyakorolt kockázat képezte.⁷⁴ Kifejtette továbbá, hogy figyelembe kell venni azt a helyzetet, amikor az országok közötti megkülönböztetés az a XX. cikkben szereplő célok megvalósítása érdekében történik. Ha azok kapcsolatban állnak egymással, akkor az intézkedésre nem lehet a XX. cikkel való visszaéléseként tekinteni. Tehát az USA szerint a GATT XX. cikk által támasztott kétféle követelményeknek megfeleltek az intézkedései, hiszen azok célja a tengeri teknősök védelme volt, és szükségesek voltak az tengeri teknősök életének és egészségének megőrzése érdekében.⁷⁵ A szükségességet két okkal magyarázta: egyrészt a tengeri teknősök mindegyik

⁷² Uo., 3., 5.§

⁷³ Uo., 4., 5.§

⁷⁴ Uo., 9., 20.§

⁷⁵ Uo., 12., 28.§

faját a kihalás fenyegeti, másrészt más intézkedések és eszközök nem voltak elegendőek ahhoz, hogy a tengeri teknősök megmeneküljenek a kihalástól.⁷⁶

A panaszosok véleménye szerint az USA intézkedései nem feleltek meg a XX. cikk követelményeinek, különösen, ami a hátrányos megkülönböztetésre vonatkozott.⁷⁷ Hangsúlyozták, hogy a XX. cikk bevezetőjének a célja a visszaélések megakadályozása.⁷⁸ A XX. cikkben megjelenő kivételek alkalmazása nem lehet a tagállamok jogainak „legyőzésére” használni.⁷⁹ Az USA a nem kezdeményezett tárgyalásokat az import tilalom előtt, nem próbált meg együttműködni a panasszal élő államokkal egy közös megoldás elérésében. Itt hivatkoztak nemcsak a GATT és a WTO szabályaira, de a Riói Nyilatkozat 12. elvére is, mely előírja az államok számára az együttműködést „egy támogató és nyitott nemzetközi gazdasági rendszer elősegítésében, ami valamennyi országban gazdasági növekedéshez és fenntartható fejlődéshez vezethet, annak érdekében, hogy jobban lehessen megoldani a környezetromlás problémáit.” Az USA az exportáló országok között elfogadhatatlan módon tett különbséget. Így például bizonyos országok több időt kaptak, mint mások a rákhalászat módjának megváltoztatására.⁸⁰

Döntés

A vizsgálóbizottság megállapította, hogy az USA import tilalma nem felelt meg a WTO szabályainak, így a GATT XX. cikk kivételei nem alkalmazhatók. A Fellebbezési Testület is hasonló eredményre jutott, de azt jelentésében elismerte, hogy az államoknak joga van a környezet megóvásának céljából intézkedéseket eszközölni.

A Testület a GATT XX. cikkének jogszerűen való alkalmazásának megállapításához kétlépcsős tesztet alkalmazott. A vizsgálóbizottság logikájával ellentétben a Testület először azt vizsgálta, hogy az USA intézkedése a XX. cikk g) pontjával kapcsolatos volt-e. Másodsor górcső alá vette, hogy a XX. cikk bevezetőjében megjelenő feltétel megvalósul-e, azaz a XX. cikk nem olyan módon került-e alkalmazásra, ami indokolatlan megkülönböztetést vagy rejtett korlátozást jelentett a nemzetközi kereskedelemre.⁸¹

⁷⁶ Uo., 12., 28.§

⁷⁷ Uo., 13., 34.§

⁷⁸ Uo., 14., 36.§

⁷⁹ Uo., 15., 37.§

⁸⁰ Uo., 16., 42.§

⁸¹ Uo., 43–44., 117–119.§

A XX. cikk g) pontjának vizsgálata során a Testület segítségül hívta a nemzetközi környezetvédelmi jog szabályait is. Több kérdés is felmerült, mint például az, hogy a 'természetes erőforrások' közé mi tartozik. Ennek megválaszolása során kimondta, hogy a GATT szabályait a környezetvédelmi és megőrzési aggodalmak fényében értelmezendő,⁸² ami a szerződések evolutív értelmezésének alkalmazását jelenti. Ezt a Nemzetközi Bíróság a Bős-Nagymaros ügyben mondta ki,⁸³ bár a Testület *expressis verbis* nem hivatkozott az ítéletre. A Testület utalt arra is, hogy a WTO szabályai elismerik a környezetvédelmet, mint a nemzeti és nemzetközi politika részét. A WTO-t létrehozó egyezmény kifejezetten elismeri a fenntartható fejlődés elvét: a Testület az ügyben ennek szem előtt tartásával értelmezte a GATT XX. cikkének g) pontját.⁸⁴ Lábjegyzetben hivatkozott a Nemzetközi Bíróságra is, mely szerint a szerződések értelmezésére hatással van a jog fejlődése, és a nemzetközi eszközöket az értelmezés időpontjában fennálló egész jogrendszer keretében kell értelmezni és alkalmazni.⁸⁵ Ez alapján megállapította, hogy a GATT XX. cikkének g) pontja sem statikus. Utalva különböző nemzetközi környezetvédelmi egyezményekre és nyilatkozatokra,⁸⁶ megállapította, hogy a természetes erőforrások magukban foglalják az élő és élettelen erőforrásokat egyaránt.⁸⁷ Kérdésként merült fel továbbá, hogy a tengeri teknősök a kimerülés veszélyével fenyegető természeti erőforrásoknak minősülnek-e vagy sem. Ennek vizsgálata során a Testület a veszélyeztetett vadon élő állat- és növényfajok nemzetközi kereskedelméről szóló egyezményre (CITES) is utalt, ami az összes teknősfajtát kihalással fenyegetett állatok közé sorolja. A Testület végül arra jutott, hogy a teknősök kimeríthető természetes erőforrások.⁸⁸ Ezt követően megállapította, hogy az USA tengeri teknősök védelmét célzó kereskedelmi korlátozásai megfeleltek a GATT XX. cikk g) pontjában foglalt kivételnek, azonban ami ugyanennek a cikknek az általános feltételeit illeti, annak már nem sikerült eleget tennie.⁸⁹ Az USA tehát a jogvitából végül vesztesként került ki, mert intézkedései nem feleltek meg a diszkrimináció tilalmának. Az USA jogszabályozása gyakorlatilag megtiltotta a garnélarák importját olyan országokból, ahol ugyanolyan, teknősöket védő módszereket alkalmaztak, mint az USA-ban,

⁸² Uo., 48., 129.§

⁸³ International Court of Justice, Reports of Judgments and Advisory Opinions and Orders: Case Concerning The Gabčíkovo-Nagymaros Project, Judgment of 25 September 1997, 64., 112.§

⁸⁴ WTO, Shrimp, WT/DS58/AB/R, AB-1998-4, 48., 129.§

⁸⁵ Uo., 48., Ld.: International Court of Justice, Reports of Judgments, Advisory Opinions and Orders, Legal Consequences for States of the Continued Presence of South Africa in Namibia Notwithstanding Security Council resolution 276, (1970), 1971, 19., 53.§

⁸⁶ Pl. Tengerjogi Egyezmény 1982, Biológiai sokféleségről szóló egyezmény 1992, Riói Nyilatkozat a Környezet és Fejlődésről 1992

⁸⁷ WTO, Shrimp, WT/DS58/AB/R, AB-1998-4, 48., 130.§

⁸⁸ Uo., 51., 134.§

⁸⁹ Uo., 76., 187.§

azért, mert azok nem rendelkeztek tanúsítvánnyal. Mi több, az USA előnyben is részesített bizonyos országokat, így például egyes tagállamoknak a teknősöket kímélő halászati módszerek alkalmazásának megkezdéséhez biztosított hosszabb átmeneti időszakot. Ezekben az előnyökben a panaszos felek, azaz India, Malajzia, Pakisztán és Tájföld nem részerült. Előbbieknek igazat adva a Testület hangsúlyozta, hogy az USA elmulasztott tárgyalni a tilalommal érintett országokkal még a jogszabály hatálybalépése előtt. A tárgyalások lehetőséget adhattak volna a tengeri teknősök védelméről kialakított egyetértésre, amit szerződéssel is megerősíthettek volna.⁹⁰ Az USA az együttműködés fontosságának nem szentelt kellő figyelmet. Az veszélyeztetett fajok védelmében eszközölt intézkedések, mint amit az USA is hozott, megköveteli az együttműködést azon államok között, melyek vizein a teknősök keresztülhaladnak. A Testület hivatkozott nemcsak a WTO rendelkezésire, de a Riói Nyilatkozat 12. elvére is, mely szerint „a határokon áttejredő vagy globális környezeti problémákkal foglalkozó környezeti intézkedéseknek – amennyire lehetséges – nemzetközi egyetértésen kell alapulniuk.⁹¹ Ezzel egyetemben számos nemzetközi környezetvédelmi egyezményből idézett a Testület.⁹² Előbbiekre tekintettel, a Testület jelentésében javasolta, hogy az USA a jogszerűtlenségeket küszöbölje ki és a kötelezettségeivel összhangban álló intézkedéseket tegyen.⁹³

ZÁRÓGONDOLATOK

A WTO-ról a garnélarák-teknős ügyet megelőzően a WTO-ról kialakult egy nem túl környezetbarát nézet. Amerikában akkora volt az elégedetlenség, hogy még tüntetések is folytak, melyeken az emberek tábláin az szerepelt, hogy 'GATTzilla'.⁹⁴ Ezt a 1996-os újrafeldolgozott benzin ügy is erősítette.⁹⁵ Az ügy érdekessége, hogy a Fellebbezési Testület kifejezte nyitottságát a nemzetközi jog más szabályainak alkalmazására. A Vitarendezési Egyetértés kifejezetten nem zárja ki a nemzetközi jog más forrásainak az alkalmazását, sőt

⁹⁰ Uo., 65., 166.§

⁹¹ Uo., 67., 168.§

⁹² Pl. Convention on Biological Diversity 1992, Magyarországon kihirdette: 1995. évi LXXXI. törvény a Biológiai Sokféleség Egyezmény kihirdetéséről; Conservation of Migratory Species of Wild Animals 1979, Magyarországon kihirdette: 1986. évi 6. törvényerejű rendelet a Bonnban, az 1979. évi június hó 23. napján kelt, a vándorló vadon élő állatfajok védelméről szóló egyezmény kihirdetéséről.

⁹³ WTO, Shrimp WT/DS58/AB/R, AB-1998-4, 76., 188.§

⁹⁴ Smith, Michael B.: Gatt, Trade, and the Environment, *Environmental Law*, Vol. 23, No. 2, 1993, 536.

⁹⁵ Triggs, Gillian: World Trade Organization: Dispute Settlement and the Environment Gillian Triggs, *Asia Pacific Journal of Environmental Law*, Vol. 7, No. 3 & 4, 2002, 58.

elismeri a nemzetközi közjog értelmezésének szokásos szabályainak alkalmazását.⁹⁶ Ennek keretében hivatkozott a Bécsi Egyezmény 31. cikkére, így ahogyan arra Víg is felhívja a figyelmet, a Testület a nemzetközi jog forrásait figyelembe véve értelmezte a GATT szabályait.⁹⁷ Ez tükrözi a Testület nézetét a szabályok nemzetközi közjogtól való nem izoláltan történő értelmezését. Ez megeremtette az első lépést a jövőbeli viták rendezéséhez a nemzetközi környezetvédelmi szerződések, elvek alkalmazása felé, amit a garnélarák/teknős ügy is megerősített. A Garnélarák/Teknős ügyet a jogirodalomban többen a GATT/WTO joggyakorlatának környezetbarát irányban való elmozdulásának erős jelének tekintik.⁹⁸ A garnélarák/teknős előtti ügyek környezetvédelmi szempontból nézve csalódásnak minősültek, és egyben alapul szolgáltak annak a nézetnek, hogy a WTO nem környezetbarát, és a jogviták eldöntése során a környezetvédelem háttérbe szorul a kereskedelmi jog javára.⁹⁹ Azt azonban érdemes leszögezni, hogy ezek az ügyek, mint a marha hormonok eset is voltak azok, amik hozzájárultak a garnélarák - teknős ügyben megfigyelhető változáshoz, melyben a WTO már egy „zöldebb” fordulatot vett. Az esetben a Fellebbezési Testület rendkívül nyitott volt az ügy környezetvédelmi tényezőire. Jelentésében a GATT XX. cikkének értelmezésében rugalmasságot adott, utalva számos nemzetközi egyezményre, és a nemzetközi környezetvédelmi jogban végbemenő fejlődések fontosságára is, mint a fenntartható fejlődés elvének célkitűzése. A Fellebbezési Testület elismerte a nemzetközi jogban zajló változásokat, amiket figyelembe vett a GATT XX. cikk g) pontjának értelmezése során is. Stephens megjegyzi, hogy a garnélarák - teknős ügy óta a GATT XX. cikkének ilyen mérvű, a nemzetközi környezetvédelmi joggal kapcsolatos értelmezésére és alkalmazására nem került sor.¹⁰⁰ A Testület az ügyben számos nemzetközi környezetvédelmi eszközre hivatkozott, hogy a GATT értelmezésével kapcsolatos döntését alátámassza. Ezzel a Testület a WTO környezetvédelem iránti pozitív hozzáállását is próbálta igazolni, tekintve hajlandóságát a környezetvédelmi megfontolások kereskedelmi jogba való integrálására.¹⁰¹ A jövőben minden bizonnyal számíthatunk hasonló irányvonalra a WTO vitarendezése során.

⁹⁶ 1998. évi IX. törvény 3. cikk, 2.

⁹⁷ Víg Zoltán: Szabadkereskedelem és környezetvédelem: a WTO Vitarendezési Testületének gyakorlata, in Csehi Zoltán – Raffai Katalin (szerk.): *Állam és magánjog*, Budapest, Pázmány Press; 2014, 431–433.

⁹⁸ Pl. Bajwa, Saira: The World trade Organization and the Environment, *Gonzaga Journal Law*, Vol. 12, No.1, 2008, 65.; Triggs: *World trade Organization* 43.

⁹⁹ Triggs: *World trade Organization*, 59.

¹⁰⁰ Stephens: *Multiple International Courts*, 256.

¹⁰¹ Uo., 263.

BIBLIOGRÁFIA

CALAPAI, Dominique M.: International Trade and Environmental Impact: The WTO Reformulated Gasoline Case, *Environmental Lawyer*, Vol. 3, No. 1, 1996.

CALSTER, Geert van – PRÉVOST, Denise: *Research Handbook on Environment, Health and the WTO*, Cheltenham, Northampton, Edward Elgar Publishing, 2013.

CSÁKI György: *Nemzetközi gazdaságtan*, Budapest, Napvilág Kiadó, 2017.

DALY, Herman E.: *From Adjustment to Sustainable Development, the Obstacle of Free Trade*, *Loyola of Los Angeles International and Comparative Law Review*, Vol. 15, No. 1, 1992.

GEORGE, Susan: *A WTO. Korlátlan világkereskedelem vagy szolidáris globalizáció?* Budapest, Napvilág Kiadó, 2003.

HORVÁTHY Balázs: Környezeti érdek kontra globális kereskedelmi jog – Észrevételek Kanada, Norvégia és az EU újabb vitájához, *Külgazdaság*, LV. évf., 2011/1-2.

HUGHES, Layla: Limiting the Jurisdiction of Dispute Settlement Panels: the WTO Appellate Body Beef Hormone Decision, *Georgetown International Environmental Law Review*, Vol. 10, No. 3, 1998.

IGLER, Wolfgang: Az Európai Unió és a Kereskedelmi Világszervezet, *Európai Parlament, Ismertető az Európai Unióról*, 09-2022, <https://www.europarl.europa.eu/factsheets/hu/sheet/161/az-europai-unio-es-a-kereskedelmi-vilagszervezet>

KAZHADAN, Daniel: Precautionary Pulp: Pulp Mills and the Evolving Dispute between International Tribunals over the Reach of the Precautionary Principle, *Ecology Law Quarterly*, Vol. 38, No. 2, 2011.

KHOUL, Autar Krishen: *Guide to the WTO and GATT: Economics, Law and Politics*, New Delhi, Springer, 2018.

KISS, Alexander – SHELTON, Dinah: *Guide to International Environmental Law*, Leiden, Martinus Nijhoff Publisher, 2007.

MARCEAU, Gabrielle: *A History of Law and Lawyers in the GATT/WTO: The Development of the Rule of Law in the Multilateral Trading System*, Cambridge, Cambridge University Press, 2015.

SIMAY Attila Endre: Bírói testület nélkül maradt nemzetközi kereskedelmi jog, *Glossa Iuridica*, VII. évf. 2020/1-2, 2020.

SIRINSKIENE, Agne: The Status of Precautionary Principle: Moving Towards a Rule of Customary Law, *Jurisprudencija, University of Worcester*, Vol. 118, No. 4, 2009.

SMITH, Michael B.: Gatt, Trade, and the Environment, *Environmental Law*, Vol. 23, No. 2, 1993.

STEINBERG, Richard H.: *Judicial Lawmaking at the WTO: Discursive, Constitutional, and Political Constraints*, *The American Journal of International Law*, Vol. 98, No. 2, 2004.

STEPHENS, Tim: *Multiple International Courts and the 'Fragmentation' of International Environmental Law*, *Australian Year Book of International Law*, Vol. 25, 2006.

STEWART, Terence P – JOHANSON, David S.: The WTO Beef Hormone Dispute: An Analysis of the Appellate Body Decision, *U. C. Davis Journal of International Law and Policy*, Vol 5, No. 2, 1999.

STROM, Torsten H.: Pouring Fuel on the Fire The WTO's Reformulated Gasoline Case, *Canadian Yearbook of International Law*, Vol. 34, 1997.

TRIGGS, Gillian: World Trade Organization: Dispute Settlement and the Environment Gillian Triggs, *Asia Pacific Journal of Environmental Law*, Vol. 7, No. 3 & 4, 2002.

VÍG Zoltán: Szabadkereskedelem és környezetvédelem: a WTO Vitarendezési Testületének gyakorlata, in Csehi Zoltán – Raffai Katalin (szerk.): *Állam és magánjog*, Budapest, Pázmány Press, 2014.

WAINCYMER, Jeffrey: Reformulated Gasoline under Reformulated WTO Dispute Settlement Procedures: Pulling Pandora out of a Chapeau, *Michigan Journal of International Law*, Vol. 18, No. 1, 1996.

World Trade Organization: History of the Multilateral Trading System, https://www.wto.org/english/thewto_e/history_e/history_e.htm

World Trade Organization: EC Measures Concerning Meat and Meat Products (Hormones), Complaint by Canada, WT/DS48/R/CAN, 1997.

World Trade Organization: EC Measures Concerning Meat and Meat Products (Hormones), Complaint by the United States, WT/DS26/R/USA, 1997.

World Trade Organization: EC Measures Concerning Meat and Meat Products (Hormones), Report of the Appellate Body, WT/DS26/AB/R; WT/DS48/AB/R, AB-1997-4.

World Trade Organization: United States – Standards for Reformulated and Conventional Gasoline, Report of the Appellate Body, WT/DS/AB/R, AB-1996-1.

World Trade Organization: United States – Standards for Reformulated and Conventional Gasoline, Report of the Panel, WT/DS2/R, AB-1996-1.